

Görömbei András

A TÖRTÉNELEMEL ELJEGYZVE

Néhány szó Nagy Gáspár költészetéről

Hamarosan már negyedszázada lesz annak, hogy 1973 októberében Kormos István az Elet és Irodalomban költővé avatta Nagy Gáspárt. Verseket korábban is irt, de a kormosi pecsét ekkor hívta fölrá a figyelmet. Ettől kezdve érezhette magán a költőtársak és az olvasók figyelmét. Kitűnő érzékkel nevezte meg Kormos István már ekkor Nagy Gáspár költészetének legfontosabb jegyeit: az eredeti látásmódot, a történelmi érzékenységet és a nagyfokú erkölcsi igényességet. Nagy Gáspár azóta is példászerűen hűséges ehhez a három, szétszálazhatatlanul egymásba fonódó sajátosságához. Költői szavára és emberi magatartására egyaránt érdemes volt figyelniük az utóbbi negyed században mindazoknak, akik az értelmet és erkölcsöt fölöttébb próbára tevő időben meg akarták őrizni 'egyeses testtartásukat'.

Ebben az iszonyatos manipulációkkal telített megalkuvásokra, majd színváltásokra csábító időben Nagy Gáspár költészete - a korán megtalált biztos alapokon - nagyívűen kibontakozott, összetéveszthetetlenül egyéni versbeszéddé vált. Mindmáig őrzi az elemi evidenciákat kimondó tiszta dal harmónia-rendjét, de az idők során - már az 1978-as Halántékdob című második kötetétől kezdve - a hiteles lélek- és korkifejezés igénye a groteszk elemeivel telítette a kidaloló alaphangot.

Nagyfokú történelmi érzékenysége és felelősségtudata már a Koronatűz (1975) verseiben feltűnt. Költészetének e gazdag vonulatából ezúttal csak az évtizedeken keresztül tiltott és üldözött motívumaira utalok. „Ama százujjú kesztyű helyett/ - hallik egy üzenet - / október vérző levélbrokátjába / csavard a kezed” - kezdte - egyértelmű vallomással - első kötetének *A tél elé* című versét. Már ebben a korai versben kivallja eltökélt magatartását: a könnyű védelmek helyett a történelemmel való szembenézést.

Ennek a határozott szemléletnek sok előzménye van Nagy Gáspár életében. Feledhetetlen maradt számára az 1958-as „öröknýr”, amikor apja és nagybátyja megsírták a kivégzett Nagy Imrét és társait. Majd történelmi tudatot nevelt belé a pannonhalmi bencés gimnázium is, ahol a könyvtár emlékkönyvében Veres Péter bejegyzését olvashatta: „Jólesik szegény magyarnak ezer évre visszanézni.” S ahol a tiltások ellenére elevenen él; az ötvenhatos forradalom szelleme is. Tanárai „minden októberben frászban voltak, mióta az 5 éves évfordulón több gyereket ki kellett csapni (szelíd följelentés nyomán) a gimnáziumból, mert kopaszra nyíratkoztak, így köszöntve - s köszönve! - a szovjet Nyikítát.”

Nagy Gáspár történelemszemléletének, látásmódjának elmélyülése az 1968-as esztendőhöz kapcsolódik, s ez - miként erről (*legény-részlet*) című önéletrajzi kisregényében számot ad - részben Nagykanizsán történt.

Ez a kisregény oly gazdagon át van szöve felismerhető életrajzi motívumokkal, hogy - Nagy Gáspár életművének ismeretében, a motívumegyezések gazdag hálózatát felismerve - a történet szemléleti vonatkozásait is hiteles vallomásnak vehetjük, hiszen azokat az életmű egésze igazolja.

Nagy Gáspár gyerekkorától fogva Nagykanizsán nyaralt anyai rokonságánál. A „város-élményt... Ebben a különös, családián bensőséges városkában szívta magába”. Ezt tette 1968 augusztusában is. Ennek az augusztusnak az élményeiről ad plasztikus képet a kisregény, melynek egyes szám első személyű hőse maga a leendő költő, az értelmiségi pályára készülő tizenkilencéves fiatalember. Finom öniróniával is átszőtt szerelmi történet az egyik szála a regénynek, a másik pedig a főhős történelmi, politikai eszmélkedésének a rajza. A két eseményszál összekötő láncszeme az, hogy a gyönyörű fiatal lány, akivel a nagykanizsai nyár összehozta a főiskolára készülő nyaraló fiút, hamar beavatja őt legbensőbb történelmi titkába. Belső igényből ad magyarázatot kényszerűen választott „bérszámfejtői” státusára: édesapja a börtönben halt meg 1963-ban, az amnesztia előtt pár nappal. Tíz évre volt elítélve. „Senkit sem bántott, csak elszavalta a Talpra magyart.” Természetes ez a vallomáskényszer a kisregényben, hiszen a lány örök sérelmet hordoz magában, „ellenforradalmár” édesapja miatt nem vették föl az egyetemre sem. Ez a beszélgetés akkor történik, amikor a fiú már tele van Milan Kundera eszméivel és az 1968-as esztendő történelmi izgalmával. A lány édesapjának a sorsa természetesen idézi föl benne a forradalommal kapcsolatos korábbi élményeit, emlékeit. Nem is tudja kikerülni a történelmi szembesülést, hiszen amikor 1968 augusztus huszadikán elutazik Nagykanizsáról, útját már a Csehszlovákiába vonuló szovjet tankok keresztezik. A buszsőfőr rádiója egy szót sem szól a tankokról és a csehekről, csupán arról számol be, hogy „A Gellért-hegyen soha nem látott, gazdag tűzijáték volt; soha ennyi rakéta, ekkora görögtűz, új kenyér, alkotmány napi szokásos kovással kelesztve.”

Az 1968-as „testvéri segítségnyújtás” így kapcsolódik össze a tizenkét esztendővel korábbi „testvéri

megsegítés"-sel. Így lepleződik le, így tárulkozik föl a szocializmus igazi arculata. És így formálódik az eszmélkedő fiatalember ítélete is erről a fantasztikus színjátékról.

„Azután 1968-ban, Szent István király napjának éjszakáján tankoszlop dübörög elő a ködből, lezárják az utakat, elterelik a forgalmat. Eljegyeznek a történelemmel: előre és hátra az időben. Az emlékezés jogát és felelősségét tanítják ott nekem. És azt: hol is élünk. Én nem vonulok be, de elfoglal Közép-Európa. Lefoglal a szegény” - írja a regény világában szemléletesen bemutatott élményéről két évtizeddel később Nagy Gáspár.

Tanúságot tesz e vallomás igazságáról egész költészete, mely minden időben arra törekszik, hogy tudatosítsa, „hol is élünk”, s kutassa, mit kellene tennünk, hogy emberibb módon éljünk.

Meggyőződéssel vallja, hogy „egy élére állított vers sokat tehet”. És ennek tudatában cselekszik pályakezdése óta. Költészetében egész motívumhálózattá nőtt a tiltott történelem, az „ötvenhatosok hatvannyolcasok / hetvenhatosok nyolcvanegyesek / és főleg tömegesen egyesek” eszméinek ébrentartása, felegyenesítése.

Nem lehetett őt felejtésre és vakságra kényszeríteni, „józan” árulásra rávenni. És nem lehet ma sem. Ezért írhatott meg olyan történelmi jelentőségű, a rendszerváltás előkészítésében is fontos szerepet vállaló közismert verseket, mint az *Öröknyár*, *elmúltam kilenc éves* és *A Fiú naplójából*. A kimondott igazságokat nem lehetett többé elnémítani, ki-nem-mondottá tenni.

Nagy Gáspár minden időben szarkasztikusan utasítja el a „benyáló legyek” példáját.

Emlékezetes szóösszetételei a szellemi-erkölcsi energiasűrítés feledhetetlenül egyedi példái: megnevezés és megsemmisítő ítélet szintézisét teremtik meg. Nagy Gáspár „a józan helybenzsákbánfutós korban”, „redukált időben”, amikor „rettentő agyroncstelepeken a latolgtatás tűnik a legjobb narkózisnak”, „kontinensnyi álmok vesztőhelyén” vette számba a „roncsidő”, „mammutcsont-átültetés”, „sorsbukfenc”, „tapskisiklás”, „tömegsírha”, „balsorkereskedés” számtalan változatát, a „félelmetes holnapelőtt” tényeit.

Ezek az erős kifejezések természetesen csak a maguk helyén, az adott szövegösszefüggések rendjében teljes értelműek, de így, kiszakítva is jelezhetik Nagy Gáspár költői látásmódjának összetettségét és ítélkező karakterét.

A hetvenes-nyolcvanas években történt meg az irodalom közéleti szerepének hangos trónfosztása. Amíg ezt a törekvést a korábbi dogmatikus, agyonpolitizált irodalomszemlélet korrekciója, az irodalom autonómiájának visszaszerzése motiválja, csak üdvözölni lehet. Az irodalom autonómiájának, öncélúságának olyan értelmű hirdetése azonban, mely a koreszméktől, valóságvonatkozásoktól való teljes elszakítottágát, függetlenségét abszolutizálja, nemcsak káros volt, hanem manipulált is. Ez az abszolút sterilizálás éppúgy politikai szándékot szolgál, mint a túlpolitizáltság az ötvenes évek elején.

Nagy Gáspár mély közösségi felelősségtől indítva utasítja el azt a látszatmodernséget, melynek hirdetői „a szárítókötélre aggatott / szavak színének pusztá sor- /rendjében vélik föltálatni / majd föltálatni végül k-ia- /rusítani (nincs jobb szavunk) / a semmi tündöklő árnyalatait”. A „mellényelvelés finanszírozott nyelve” szarkasztikus ironiát vált ki belőle, megveti azt az irodalmat, amelyik „ többféle megnevezés látványos eszközeivel kussol a lényegről”.

Maga gazdagon él a legmodernebb költészet eszközeivel, c vizuális hatásokkal, szótörésekkel, szójátékokkal, szokatlan szóösszetételekkel, groteszk és szarkasztikus esztétikai minőségekkel, dekonstrukciókkal is - de mindig funkcionálisan alkalmazza ezeket. A hetvenes-nyolcvanas évek tapasztalatait például egy Ady-sor két betűjének a megváltoztatásával összegzi: „rohadunk a forradalomban”. De ugyanilyen szigorú megítélője lett a rendszerváltás kora „mosolyelágazás”-ainak is.

Nagy Gáspár költészetében a kemény, olykor szarkasztikus ítéletek sokasága egyértelműen tanúsítja a költői én szigorú magatartásnormáit és közösségi felelősségét egyaránt. Versvilágát mindemellett áthatják azok a nemzeti idézetkincsbe kívánczó tömör összegzések, szentenciák, axiómák, amelyek valóságos súlyukat szintén a versösszefüggésektől kapják, de idézhetők külön is, mert a befogadó tudatában az egész életmű áll aranyfedezetül. Sohasem maga a gondolat új az ilyen axiómákban, hanem a belső, személyes hitelesség a fontos bennük. Az a költői út, amelyen a lírai én a felismerésekhez eljut. Közismert példára hivatkozom: Illyésnek mondata - „Mert növeli, ki elfödi a bajt” - önmagában közhely, de Bartók című versének centrumában fölhangozva félelmetes korítélet és örök érvényű intelem. Ugyanúgy kapnak erős esztétikai-etikai-magatartásbeli értéket Nagy Gáspár költészetében olyan kifejezések, mint a „szaltószabadságot érzek”, „kibiztosított beszéd”, „hallgatni szabad”, „múlik a jövőnk”, „egyszer majd el kell temetNI / és nekünk nem szabad feledNI / a gyilkosokat néven nevezNI!”, „míg a szem él látni kell fele-Barátaim!”

Nagy Gáspárnak jól elkülönülő egyéni hangja van a magyar költészetben: morális szigorúság, pontos tárgyyszerűség, ironikus-önironikus elemző látásmód, avantgárd elemekkel is élő keserű játékosság, nagyfokú történelmi érzékenység, emlékező és ítéletet mondó felelősség és bátorság jellemzi. Művészetének esztétikai karakterét költői személyiségének kikezdehetetlen magatartása is minősíti.